

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ

С. О. Бучка, І. В. Стаднік

Анотація. Статтю присвячено аналізу основних підходів до визначення поняття та юридичної природи правових позицій Верховного Суду. Особливу увагу приділено аналізу сутності правової позиції Верховного Суду і відмежуванню її від суміжних категорій. Конкретизовано поняття та ознаки правової позиції Верховного Суду, а також визначено напрями подальших досліджень зазначеної проблематики.

Ключові слова: судова практика, правова позиція, правовий висновок, Верховний Суд.

Вступ. Правова система України переживає глибоку трансформацію, зумовлену насамперед стратегічною метою побудови демократичної, соціальної, правової держави (ст. 1 Конституції України [1]). Останнє неможливе без поділу влади на основі системи стримувань і противаг, що, серед іншого, вимагає чіткого розмежування повноважень, визначення правової природи актів кожної з гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової), їх функціонального призначення та місця у загальній ієрархії правових актів. Додатковим фактором, що зумовлює увагу до юридичної природи та значення правових позицій Верховного Суду, є необхідність забезпечення єдності судової практики як одного з фундаментальних принципів здійснення судочинства (п. 4 ч. 4 ст. 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [2]), що забезпечує ефективне функціонування правової системи загалом. Ба більше, головне призначення Верховного Суду як найвищого суду у системі судоустрою України полягає у забезпеченні сталості та єдності судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (ст. 36 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). І правові позиції Верховного Суду є одним із ключових елементів системи забезпечення сталості та передбачуваності судової практики.

Аналізу поняття та значення правових позицій Верховного Суду присвятили свої дослідження О. Берназюк, Д. Скрипник, В. Слугоцька, Т. Юзько та інші. Водночас проведені розвідки не вичерпують зазначеної проблематики, оскільки низка питань, зокрема щодо юридичної природи правових позицій Верховного Суду, залишаються дискусійними та потребують додаткового аналізу. Все викладене вище підтверджує актуальність теми дослідження, що і зумовило її вибір.

Відповідно метою дослідження є аналіз основних підходів та конкретизація на цій основі юридичної природи правових позицій Верховного Суду, а також уточнення їх ролі у забезпеченні сталості та єдності судової практики.

Основна частина. Сучасне законодавство України не містить визначення поняття «правова позиція Верховного Суду», що ускладнює не лише розуміння її природи, а і відмежування від суміжних категорій, зокрема правового висновку. У науковій літературі відсутня єдність щодо поняття та ознак правової позиції, що так само не додає визначеності у цьому питанні. Так, Д. Скрипник звертає увагу на розуміння правової позиції Верховного Суду як: 1) колективного, аргументованого висновку, який міститься у судовому акті та демонструє уявлення вищої судової інстанції про належне розуміння змісту правових норм та умов (порядку) їх застосування судами в процесі здійснення правосуддя, спрямований на забезпечення єдності та стабільності судової практики, обов'язковий для виконання всіма суб'єктами правозастосування; 2) вираженої в постановках ВС у конкретних справах і роз'ясненнях судової практики системи суджень, що розкриває уявлення вищого суду про розуміння та застосування правових норм у процесі здійснення правосуддя [3, с. 126, 127]. Сама ж дослідниця зосереджується на аналізі правових позицій Верховного Суду в межах кримінального провадження та обґрунтовує їх визначення як висновків щодо застосування правової норми, що є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, що застосовують у своїй діяльності

нормативно-правові акти, які містять відповідні норми, а також для врахування нижчими судами, зокрема при ухваленні рішень слідчими суддями у подібних правовідносинах, формами вираження яких є постанови [4, с. 217]. Водночас під правовим висновком Верховного Суду розуміється «висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, сформульований внаслідок казуального тлумачення цієї норми при касаційному розгляді конкретної справи, та викладений у мотивувальній частині постанови Верховного Суду, прийнятої за наслідками такого розгляду» [5]. Неважко побачити, що окреслені підходи не дають чіткого уявлення про відмінність між цими категоріями, оскільки відбувається змішування категорій «позиція» та «висновок». Тому на підтримку, як видається, заслуговують визначення правової позиції як викладеної в мотивувальній частині постанови Верховного Суду сукупності (системи) правових аргументів, які характеризують його бачення справи і шляхів її вирішення на правових засадах та виступають у якості обґрунтування висновків по цій справі, та відповідно висновок щодо співвідношення цих понять: «правова позиція – це обґрунтування певного положення, а правовий висновок – остаточне стисле викладення, підсумок цього обґрунтування» [6, с. 96]. Однак і підтримана позиція потребує уточнення в частині ролі правової позиції як орієнтиру під час здійснення правозастосування та обов'язковості її врахування судами нижчих інстанцій, що відповідає принципу забезпечення єдності судової практики.

Більш глибокому розумінню юридичної природи правової позиції Верховного Суду сприятиме аналіз сутнісних ознак, які так само неоднозначно розкриваються в науковій літературі.

На думку окремих дослідників, основними ознаками цього правового феномена є:

- 1) формування вищими колегіальними судовими органами;
- 2) обґрунтування висококваліфікованими спеціалістами в галузі права;
- 3) важливою властивістю є аргументованість;
- 4) мета – забезпечення єдності та стабільності судової практики;
- 5) верховенство, оскільки перегляд можливий виключно Верховним Судом;
- 6) власна форма вираження [3, с. 126].

Зазначений перелік доповнюється ознаками, які, на думку Д. Скрипник, віддзеркалюють специфіку правових позицій Верховного суду у кримінальному провадженні, а саме:

- 1) остаточність та ґрунтування на результатах перевірки правосудності судових рішень;
- 2) встановлення орієнтиру під час здійснення правозастосування;
- 3) зв'язок з казуальними питаннями, які виникають у діяльності нижчих інстанцій під час провадження [3, с. 126].

Заслуговує на увагу і виділення в якості ознак правових позицій Верховного Суду, зокрема:

- 1) формування внаслідок розумової та вольової діяльності суду, спрямованої на тлумачення правових норм і усунення прогалин у чинному законодавстві;
- 2) є правовими настановами для правильного розуміння змісту норм, а також охоплюють принципи права та інші положення, що виникають із процесу тлумачення;
- 3) є основою для прийняття судових рішень [7, с. 457].

Подоланню суперечностей під час визначення кола сутнісних характеристик правових позицій Верховного Суду сприятиме використання принципу «необхідності та достатності», який дає змогу зосередитись виключно на тих ознаках, які відповідають юридичній природі цієї категорії та відмежовують її від суміжних понять. Зі свого боку, зв'язок правових позицій з правовими висновками Верховного Суду зумовлює увагу до сутності останніх, що є предметом жвавих дискусій як серед науковців, так і у суддівському середовищі.

Загалом підходи до визначення сутності правових позицій та висновків умовно можна поділити на дві групи.

До першої групи належать позиції тих науковців, які відстоюють їх значення як джерела права, тобто розглядають їх як результат суддівської правотворчості. Зокрема, О. Берназюк розмежовує два значення поняття «суддівська правотворчість»: 1) широке – як формування висновків судами усіх інстанцій під час здійснення правосуддя з метою усунення прогалин законодавчого регулювання у разі відсутності закону, що регулює спірні правовідносини; 2) вузьке – як правотворчість Верховного Суду, результатом якої є формування судового пре-

цеденту (правового висновку) [8, с. 404]. Схожої позиції дотримується і В. Ільков, на думку якого рішення Верховного Суду, що містять тлумачення-висновки щодо застосування норм права, є джерелом права, обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права та застосовується судами [9, с. 67].

Друга група зосереджується на значенні правових позицій та правових висновків Верховного Суду як результатів правотлумачної діяльності. Так, К. Пільков зауважує, що висновок Верховного Суду щодо застосування норм права є висновком про тлумачення норм права, який «має формулюватись експліцитно за формулою квазінорми про те, як слід застосовувати відповідну норму права, тобто таким чином, щоб висновок міг слугувати засновком в умовиводі для вирішення цієї та інших подібних справ, де другим (меншим засновком) будуть твердження про існування відповідних фактів, з якими норма пов'язує таке своє застосування» [10, с. 202, 208].

Незважаючи на обґрунтовані в літературі аргументи «за» на користь першого підходу, сучасний стан законодавства та практика його реалізацій дають підстави для підтримання іншої позиції. В якості аргументів виправданості такого підходу можна навести такі. По-перше, згідно з теорією розподілу влади та з урахуванням положень законодавства, Верховний Суд не має повноважень щодо створення норм права. Відповідно, правові позиції Верховного Суду хоча і формують єдині стандарти застосування законодавства та забезпечують однаковість судової практики, не створюють норм права. По-друге, у науковій літературі цілком обґрунтовано звертається увага на обмеженість обов'язковості правової позиції Верховного Суду для суб'єктів владних повноважень і судів нижчих інстанцій, оскільки за наявності обґрунтованих підстав, суди попередніх інстанцій можуть не застосовувати правову позицію Верховного Суду або у встановленому порядку ініціювати відступ від цієї позиції [11, с. 199]. З огляду на це заслуговує на увагу і проблема прихованого відступу, на важливості якої наголошує К. Пільков [10].

Висновки. Отже, проведений аналіз дав змогу узагальнити основні підходи до юридичної природи правових позицій Верховного Суду та обґрунтувати такі висновки.

По-перше, видається можливим конкретизувати поняття правової позиції Верховного Суду шляхом визначення її як системи правових аргументів, що відображає бачення суддів щодо вирішення у конкретній справі, встановлює орієнтир під час здійснення правозастосування та підлягає врахуванню судами нижчих інстанцій для забезпечення єдності судової практики.

По-друге, на цій основі видається можливим виділення таких ознак правової позиції Верховного Суду:

– є результатом розумової та вольової діяльності суду, змістом якої виступає тлумачення правових норм;

– аргументованість та заснованість на загальних і галузевих принципах права;

– мета – забезпечення єдності та стабільності судової практики;

– мають характер правових настанов і є основою судових рішень.

Видається, що запропонований підхід до визначення поняття та ознак правових позицій Верховного Суду створює необхідну основу для розуміння їх юридичної природи. Водночас, з огляду на обґрунтовані в літературі підходи, потребують подальшого дослідження питання обов'язковості правових позицій і висновків Верховного Суду, їх місця та ролі в системі правових актів, а також вимог до їх змісту та форми вираження.

Abstract. This article is dedicated to the analysis of the main approaches to the determination of concepts and legal nature of the Supreme Court's legal positions. Particular attention is paid to the analysis of the essence of the Supreme Court's legal position and its distinction from the related categories. The concept and features of the Supreme Court's legal position are specified, as well as the directions of further research on the specific issue are outlined.

Keywords: juridical practice, legal position, legal opinion, Supreme Court.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 (спеціальний випуск). С. 15. ст. 2598. (Із змінами).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2026 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. № 31, ст. 545. (Із змінами).
3. Скрипник Д. Поняття та особливі ознаки правових позицій Верховного Суду у кримінальному провадженні. *Публічне право*. 2020. № 4(40). С. 125–131. URL: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-40-14>
4. Скрипник Д. Правові позиції Верховного Суду у кримінальному провадженні: поняття, ознаки та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. С. 215–218. URL: https://lsej.org.ua/2_2018/58.pdf
5. Сердюк В., Бабій А. Правовий висновок касаційного суду як інструмент забезпечення сталості та єдності судової практики. *Судово-юридична газета*. 2021. 15 березня. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/195911-pravoviy-visnovok-kasatsiyogo-sudu-yak-instrument-zabezpechennya-stalosti-ta-yednosti-sudovoyi-praktiki>
6. Стаднік І. В. Верховенство права: навчальний посібник. Вінниця. ДонНУ імені Василя Стуса. 2023. 104 с.
7. Юзько Т. М., Слугоцька В. М., Швець Л. В. Судова практика та правові позиції Верховного Суду як джерела права в умовах правової невизначеності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 1, № 89. С. 454–460. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.65>
8. Берназюк О. О. Правовий висновок Верховного Суду як джерело суддівської правотворчості. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 402–409.
9. Ільков В. Судове рішення як джерело права в адміністративному судочинстві України. *Національний юридичний журнал*. 2019. С. 67. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/13.pdf
10. Пільков К. Висновки Верховного Суду: формула висновку, його обов'язковість та механізм відступу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. С. 202–208. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/743/Pilkov_LSEJ_Supreme_Court_Opinions_2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y
11. Лупу Ю. Правові позиції Верховного Суду в адміністративних справах: поняття та межі обов'язковості. *Регулювання приватно-правових відносин в умовах воєнного стану в Україні: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф.* (Київ, 29 верес. 2022 р.). Київ, 2022. С. 197–200.

УДК 347.2

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ І СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ

В. В. Вайзберг

Анотація. У статті досліджено особливості здійснення права спільної сумісної та спільної часткової власності, зокрема їх відмінності у правовому режимі, порядку реалізації прав співвласників та відчуження частки. Використано формально-юридичний, системний та порівняльно-правовий методи дослідження. Проаналізовано норми цивільного, сімейного та корпоративного законодавства, а також судову практику. Визначено ключові відмінності між видами спільної власності, особливості реалізації переважного права купівлі та наслідки його порушення. Сформульовано науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання.

Ключові слова: спільна власність, часткова власність, сумісна власність, переважне право, відчуження частки.

Вступ. Інститут права власності посідає ключове місце у системі цивільного права, оскільки визначає правові засади володіння, користування та розпорядження майном. Особливе значення в цьому контексті мають форми спільної власності, зокрема спільна сумісна та спільна часткова власність. Вони виникають у різноманітних життєвих ситуаціях – від сімейних правовідносин до підприємницької діяльності, що обумовлює необхідність їх чіткого правового регулювання.

Попри спільну природу, зазначені форми власності мають суттєві відмінності у правовому режимі, порядку здійснення прав співвласників, а також у способах розпорядження майном, зокрема відчуження частки. Це зумовлює потребу у комплексному аналізі їх особливостей та практичного застосування.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням кількості правовідносин, пов'язаних із спільною власністю, а також наявністю численних проблем у правозастосовній практиці. Зокрема, значні труднощі виникають під час визначення правового режиму майна, порядку здійснення права спільної власності, а також під час відчуження частки у спільному майні. Особливої уваги потребує питання продажу частки у спільній частковій власності, реалізації